

НАРОДНА ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ПІДГРУНТЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Ольга ТКАЧЕНКО (м. Кіровоград)

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціально-економічні зміни в суспільстві, тенденції гуманітарної конверсії загострили потребу в діяльності педагога, спроможного осмислити закономірності соціалізації особистості з огляду на традиції та трансформацію соціокультурного простору, організувати на цій основі культуровідповідне освітнє середовище, усі компоненти якого наповнені людським сенсом, допомогти дитині та молодій людині самореалізуватися, виявити власний творчий потенціал у всіх сферах життєдіяльності. Це під силу лише творчому педагогу, здатному враховувати здобутки

народної педагогічної культури, в якій акумульовано багатовікову творчість людства у галузі навчання і виховання підростаючих поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна творчість як предмет вивчення фігурувала у дослідженнях В. І. Загвязінського, В. А. Кан-Калика, Н. В. Кічук, Ю. М. Кулюткіна, М. М. Поташника, С. О. Сисоєвої, Р. П. Скульського, інших вчених. Культурологічні аспекти професійної діяльності вчителя вивчали В. Л. Бенін, Є. В. Бондаревська, В. М. Гриньова, І. Ф. Ісаєв, В. В. Краєвський, Л. А. Кондрацька, С. В. Кульневич, Л. О. Хомич, О. Л. Шевнюк. Проблеми народної педагогічної

культури висвітлювали у своїх працях Г. Н. Волков, В. І. Кононенко, В. Г. Кузь, В. С. Кукушин, Н. В. Лисенко, В. А. Мосіяшенко, Є. Н. Приступа, М. Г. Стельмахович, О. В. Сухомлинська, Є. І. Сявако, Т. П. Усатенко, Г. Г. Філіпчук, М. А. Хайрулдінов. На важливість етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя та формування у нього етнопедагогічної культури звертали увагу В. О. Ніколаєв, М. Г. Харитонов. Питання формування етнопедагогічної компетентності вчителя у контексті становлення його педагогічної творчості вимагають детальнішого вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Обґрунтувати залежність якості педагогічної творчості вчителя від рівня його оволодіння народною педагогічною культурою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще П. Ф. Каптерев до суб'єктивних якостей особистості вчителя відносив творчість. Творчість у психології, естетиці розглядається як діяльність зі створення нових матеріальних і духовних цінностей. Л. С. Виготський, В. О. Моляко, С. Л. Рубінштейн підкреслюють, що творчість – це діяльність зі створення нового, оригінального, зважаючи на опертя у цьому процесі на відоме людині. Значна кількість учених єдина в думці, що в сучасних умовах для фахівця будь-якого профілю важлива здатність виходити за рамки лише накопичення та застосування вже відомої наукової інформації.

Педагогічну творчість у сучасній науці трактовано як оригінальне та високоефективне вирішення вчителем навчально-виховних завдань із проектуванням розвитку особистості учня, застосуванням нестандартних прийомів діяльності, самовдосконаленням самого педагога. Кожен фахівець у галузі освіти покликаний творчо застосовувати знання, прогнозувати свою діяльність, бути здатним до інноваційної, дослідницької діяльності, тим самим підтверджуючи свій професіоналізм.

Ідея педагогічної творчості як показника професіоналізму, що виявляється на вищих рівнях педагогічної майстерності, розвивається в межах акмеології та професійної педагогіки Н. В. Гузій, І. А. Азязюном, Н. В. Кічук, А. К. Марковою, С. О. Сисоєвою, Н. М. Тарасевич та іншими науковцями.

А. К. Маркова наголошує на тому, що педагогічні завдання «завжди нестандартні й вимагають від педагога творчого підходу» [1, с. 443]. Дослідниця, підкреслюючи традиційну багатоаспектність та варіативність розв'язання професійних завдань учителя, у широкому значенні словосполучення педагогічну творчість визначає як ««відкриття» вчителем відомих у науці й досвіді поєднань методів, прийомів та

умов їх застосування, бачення кількох варіантів вирішення одного завдання, оновлення відомого у відповідності з новими вимогами». Педагогічна творчість у вузькому значенні – пошук і знаходження принципово нових методів, засобів, систем навчання і виховання. Вузьке розуміння поняття як новаторства, на думку вченої, є характерним для окремих представників цієї професії [5, с. 87]. Таким чином, для звичайного педагога характерним є творче оперування відомими в науці положеннями, що стосуються педагогічного процесу.

У філософській, культурологічній літературі зазначається, що творчість завжди спирається на традицію, продовжуючи її і відштовхуючись від неї, тому діалектика традиції та новаторства є центральною проблемою розвитку культури. Наявність традиції у житті суспільства зумовлює виникнення так званої традиційної культури. Тож, педагогічна творчість ґрунтована на традиційній педагогічній культурі, яка містить традиційну народну педагогічну культуру як частину духовної культури суспільства. Оволодіння цією складовою культури забезпечує реалізацію сучасним учителем «життєтворчої та культуротворчої місії» [3] в умовах країни з полікультурним складом населення.

Такий статус країни зумовлює низку чинників, які впливають на педагогічну творчість вчителя. С. О. Сисоєва наголошувала на особливості педагогічної творчості – «об'єктом творчості є дитина, яка постійно змінюється» [6, с. 107]. Зміни дитини у полікультурному суспільстві мають закономірності, визначені етнічними стереотипами, зокрема й виховними, які побутують у певного народу. Ці аспекти життя людини вивчає етнопедагогіка.

Різноплановий аналіз народного педагогічного досвіду та його зіставлення з основними завданнями етнопедагогіки як науки підтверджують думку про те, що народна педагогіка, яка є предметом вивчення етнопедагогіки, являє частину етнічної культури суспільства та може вивчатись з огляду на історичний розвиток людства, у контексті історії його культури. Народна педагогічна культура є віддзеркаленням народної психології, менталітету, способу життя, звичаїв, обрядів, традицій, побуту, усталених суспільних відносин, обов'язковими елементами якої є сукупність педагогічних понять, відношень, цінностей і правил. Оскільки останні в науці не знайшли належного вивчення, то привласнення цього пласту культури передбачає опанування значним обсягом матеріалу з різних наук у процесі дослідницької діяльності.

Оволодіння сучасного педагога народною педагогічною культурою передбачає творче її опрацювання з позицій удосконалення організації навчально-виховного процесу, врахування традицій сімейного та громадського виховання у різних народів, вирізнення прикладів творчої педагогічної діяльності, виховання творчої особистості із застосуванням традиційних педагогічних засобів тощо. Цінність засобів народної педагогіки В. С. Кукушин вбачає у тому, що вони несуть «ідею творчої особистості, що самореалізується, та дають знання про способи залучення до самостійної творчої діяльності» [4, с. 7].

Оперування досягненнями народної педагогічної культури, за сучасними методологічними тенденціями, доречно розглядати в контексті компетентнісного підходу.

У визначенні компетентності на передній план часто виходить «здатність до дії» як уміння використовувати знання в практичній діяльності, як стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості [2, с. 141]. Експерти країн Європейського Союзу звертають увагу на те, що компетентність забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях [7]. Реалізація таких характеристик компетентності без вияву творчості явно неможлива.

Професійну компетентність як багатоаспектне системне утворення розуміють Т. Г. Браже, В. М. Введенський, М. І. Запрудський, А. В. Кальянов, В. І. Носков та інші науковці. Вони професійну компетентність фахівця, який працює в системі «людина – людина», визначають через сукупність знань, умінь, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, саморозуміння, стиль взаємин з іншими, загальну культуру, здатність до виявлення й розвитку творчого потенціалу.

Творчість педагога в оперуванні досвідом народної педагогіки реалізується у межах етнопедагогічної компетентності. Етнопедагогічну компетентність ми трактуємо як різновид педагогічної компетентності, що є динамічним особистісним утворенням фахівця в галузі освіти, яке передбачає опанування педагогом системою етнопедагогічних знань, умінь і навичок кваліфікованого опрацювання надбань світової народної педагогічної культури, урахування актуальності окремих її елементів у процесі осмислення педагогічної теорії та організації сучасної педагогічної практики, що дає змогу спеціалістові реалізувати гуманістичний підхід до своєї професійної діяльності й оптимально виявити власний творчий потенціал.

Етнопедагогічна компетентність передбачає опанування педагогом, поряд з іншими

елементами, системи знань про етнос, народні погляди на дитину, її вікову періодизацію, родину та особливості родинного виховання дітей; мету, завдання, принципи, правила, методи, засоби, прийоми, форми навчання й виховання юних поколінь; особливості виховання патріота-лицаря та формування в дітей зорієнтованості на національне й загальнолюдське; педагогіку народного календаря та специфіку виховання засобами різних видів народного мистецтва; народні погляди на ідеали дорослого, вихователя, учителя, їх обов'язки перед дітьми, підлітками та молоддю тощо.

Вияв педагогічної творчості у контексті врахування народної педагогічної культури передбачає, що вчитель усвідомлює, аналізує педагогічну проблему, висуває ідеї щодо її розв'язання з оперттям на багатий досвід людства у розв'язанні подібних проблем, керується досягненнями народної педагогічної культури, вибирає можливі засоби, зокрема й традиційні для різних народів, виховного впливу, реалізує свою програму дій.

У процесі творчої діяльності фахівець зі сформованою етнопедагогічною компетентністю має вільно оперувати знаннями про традиційні процеси виховання, соціалізації, закріплені в народній педагогіці; інформацією про дитячі народні ігри та іграшки, народні ремесла й промисли, родинно-побутову культуру, різні традиційні методи і форми педагогічного впливу на дітей; усвідомити та реалізувати в практиці сучасного навчально-виховного закладу виховний потенціал рідної мови, національних обрядів, звичаїв, традицій, свят, символів, народного мистецтва тощо. Учитель зі сформованою етнопедагогічною компетентністю спроможний забезпечити:

- на основі опанування етнічною культурою свого народу покращення процесів етнічної самоідентифікації школярів;

- ознайомлення дітей з етнічною культурою інших народів світу, їх орієнтацію на культурний саморозвиток;

- врахування індивідуальних етнічних особливостей дитини в процесі виховання, сприяння її індивідуальному розвитку, грамотну організацію диференційованого навчання;

- формування творчої особистості учня, виховання на засадах народної педагогіки;

- удосконалення організації навчально-виховного процесу на основі осягнення народних педагогічних традицій українців, удосконалення культури педагогічного спілкування;

- врахування багатоманітності народних педагогічних культур, формування на цій основі власної культури педагогічної творчості.

Педагогічна творчість, як констатує С. О. Сисоєва, є умовою професійної майстерності [6, с. 106]. Якщо елементарний та базовий рівні педагогічної майстерності передбачають педагогічну творчість у широкому значенні, то досконалий і творчий – зорієнтовані на педагогічну творчість в обох значеннях, на які вказує А. К. Маркова.

У контексті педагогічної майстерності педагогічна творчість виявляється в усіх її компонентах: гуманістичній спрямованості діяльності вчителя, професійній компетентності педагога, педагогічних здібностях та педагогічній техніці.

Педагогічна творчість у сфері гуманістичної спрямованості діяльності вчителя реалізується на рівні розуміння дитини, її стану, прагнень, пізнавальних можливостей, усвідомлення її неповторності й оригінальності, прийняття дитини будь-якої національності, раси; творчої спрямованості професійної діяльності, націленості на оволодіння та творче застосування здобутків народної педагогічної культури; прагненні розкрити творчі здібності різних учнів тощо.

Професійна компетентність учителя передбачає творче оперування матеріалами різних складників народної педагогіки (родинознавства, народного дитинознавства, народного виховання, народної дидактики, народної педагогічної деонтології); відкритість до інновацій, спроможність до застосування в педагогічному процесі традиційних методів, прийомів і засобів навчання і виховання в межах інноваційних технологій; здатність до одухотворення знань, застосування з цією метою народних творів, зокрема й дитячого фольклору.

Уважність, гнучкість мислення, кмітливність, креативність, які виявляються у кращому розумінні, трактуванні поведінки вихованців, налагодженні з ними контактів, емоційному і виразному викладі навчального матеріалу, організації діяльності дітей, творчій активності, творчому професійному мисленні, оптимізмі, самореалізації у творчій діяльності тощо, завжди позитивно оцінювались у поведінці вчителя, наставника, вихователя. Аналіз етнопедагогічної літератури з цього питання сприяє націленості фахівців на самовдосконалення, розвиток певних груп здібностей.

У сфері педагогічної техніки на прикладі народної творчості реалізується натхненність у подачі навчального матеріалу, артистизм,

здатність до творчого самопочуття на уроках і в позаурочний час, бачення педагогічної проблеми та альтернативи у її розв'язанні, творчого перетворення професійного середовища, плекання творчого стилю роботи тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. Педагогічна творчість як умова педагогічної майстерності передбачає творче оперування педагогічною інформацією, створення нових методів, засобів, оригінальних систем навчання і виховання, що спрямовані на формування творчої особистості учня. Народна педагогічна культура виступає підґрунтям педагогічної творчості, оскільки забезпечує життєздатність нового в педагогічній думці, ефективність педагогічної діяльності. Врахування народних педагогічних традицій у цьому процесі передбачає оволодіння вчителя етнопедагогічною компетентністю.

Перспективами вивчення проблеми може бути дослідження питань формування педагогічної творчості майбутнього вчителя у контексті становлення його етнопедагогічної компетентності, специфіки застосування різних видів народної творчості в процесі становлення педагогічної майстерності майбутнього вчителя, вихователя.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акмеология: учебник / под общ. ред. А. А. Деркача. – М.: РАГС, 2002. – 681 с.
2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: наук.-метод. посібн. / ред. І. Г. Єрмаков. – Запоріжжя: ЦентрІОН, 2005. – 640 с.
3. Концепція загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ime.edu.ua.net/osv_pol.html. - Назва з екрана.
4. Кукушин В. С. Этнопедагогика и этнопсихология / В. С. Кукушин, Л. Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 444 с.
5. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – №8. – С.82 – 88.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: навч. посібн. / Світлана Олександрівна Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
7. Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations [Електронний ресурс] // DeSeCo Background Paper. – Federal Statistical Office, Neuchâtel, 2001. – 12 p. – Режим доступу: <http://www.deseco.admin.ch/>. – Назва з екрана.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ткаченко Ольга Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблеми формування педагогічної майстерності та творчості майбутнього вчителя, вихователя, становлення їхньої етнопедагогічної компетентності.